Original Article Open Access

Child Rights Journal

2024; 6(22): 77-92

Journal Homepage: http://childrightsjournal.ir

International ThinkTank of Human Dignity | The Iranian Association of Medical Law | The Iranian Association of Child Rights

State Obligations to Protect and Fulfil Children's Rights in the Digital Environment

Mohammad Mehdi Seyednasseri[1]

1. Medical Ethics and Law Research Center, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: The rapid expansion of digital technologies has transformed childhood from a condition experienced predominantly in physical settings into one increasingly situated across interconnected online and offline environments. This transformation has expanded not only the opportunities available to children for accessing education, information, communication, participation, play and cultural life, but also the scope and complexity of risks to their rights, including privacy and personal data violations, online violence and abuse, sexual exploitation, discriminatory algorithmic practices, commercial exploitation and behavioural manipulation, and threats to physical and mental health. Against this background, the central question of this study is how the scope and nature of States' obligations concerning children's rights should be understood in the digital environment and to what extent the Iranian legal framework corresponds with emerging international standards.

Method: Adopting a qualitative and descriptive-analytical approach, this study examines international human rights instruments, the Convention on the Rights of the Child and its Optional Protocols, the interpretive practice of the Committee on the Rights of the Child, relevant Iranian laws and regulatory instruments, and pertinent scholarly literature. The analysis is principally normative and focuses on the obligations of States to respect, protect and fulfil children's rights in the digital environment.

Results: The study demonstrates that the digital environment does not constitute a legally exceptional sphere outside the scope of children's rights; rather, it represents a contemporary environment in which all rights recognized under the Convention must be respected, protected and fulfilled. Accordingly, States' obligations extend beyond the adoption of protective legislation and encompass negative and positive duties, including the prevention of rights violations by public and private actors, effective regulation of digital service providers, protection of children's privacy and personal data, equitable and meaningful access to digital technologies, digital literacy, effective monitoring, and accessible remedies. These obligations must be interpreted through the four general principles of the Convention: non-discrimination, the best interests of the child, the right to life, survival and development, and the right of the child to be heard. General Comment No. 25 (2021) of the Committee on the Rights of the Child provides a particularly significant normative framework for applying these principles to the digital environment and calls upon States to adopt legislative, policy and institutional measures in response to the opportunities, risks and challenges created by digital technologies.

Conclusion: Effective protection of children's rights in the digital age requires a shift from a predominantly risk-based approach of "protecting children from technology" towards a rights-based framework centred on "children's rights in the digital environment." In Iran, although existing criminal legislation, digital-governance policies and child-protection instruments provide important foundations, the absence of a coherent, comprehensive and rights-based regulatory framework remains a significant challenge. Strengthening platform accountability, safeguarding children's privacy and personal data, conducting child-rights impact assessments of emerging technologies, establishing effective complaint and remedy mechanisms, addressing digital inequalities, and ensuring meaningful child participation are therefore essential to translating international standards into effective domestic protection.

Keywords: Children's Rights; Digital Environment; State Obligations; General Comment No.25; Digital Human Rights; Privacy; Child Protection; Iran

Corresponding Author: Mohammad Mehdi Seyednaseri; **Email:** sm.snaseri@gmail.com

Received: February 08, 2024; **Accepted:** May 27, 2024

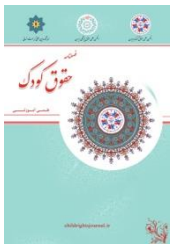
Please cite this article as:

Seyednaseri MM. State Obligations to Respect, Protect and Fulfil Children's Rights in the Digital Environment: A Legal Analysis of International Standards and Challenges in the Iranian Legal System. Child Rights Journal. 2024; 6(22): 77-92.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-06]

This Open Access Article Distributed under the Terms of the Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0 (CC BY-NC 4.0)

مقاله پژوهشی
دسترسی آزاد

فصلنامه حقوق کودک

دوره ششم، شماره بیست‌ودوم، تابستان ۱۴۰۳، صفحات ۹۲-۷۷

Journal Homepage: http://childrightsjournal.ir

انجمن علمی حقوق کودک ایران
انجمن علمی حقوق پزشکی ایران
اندیشکده بین المللی کرامت انسانی

تعهدات دولت‌ها در حمایت و تحقق حقوق کودک در محیط دیجیتال

محمدمهدی سیدناصری[۱]

۱. مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: گسترش شتابان فناوری‌های دیجیتال، کودکی را از یک وضعیت صرفاً زیسته در محیط فیزیکی به وضعیتی دووجهی در محیط‌های برخط و برون‌خط تبدیل کرده و در نتیجه، قلمرو اعمال و تضمین حقوق کودک را نیز توسعه داده است. محیط دیجیتال، هم‌زمان می‌تواند بستر تحقق حقوقی همچون آموزش، دسترسی به اطلاعات، آزادی بیان، مشارکت، بازی و ارتباطات اجتماعی باشد و در عین حال، مخاطراتی نظیر نقض حریم خصوصی و حفاظت از داده‌های شخصی، بهره‌کشی و سوءاستفاده جنسی، خشونت و آزار برخط، تبعیض الگوریتمی، تجاری‌سازی و دستکاری رفتاری کودکان و تهدید سلامت جسمی و روانی آنان را ایجاد یا تشدید کند. مسأله اساسی پژوهش آن است که در پرتو تحول محیط دیجیتال، دامنه و ماهیت تعهدات دولت‌ها در قبال حقوق کودک چگونه بازتعریف می‌شود و نظام حقوقی ایران تا چه اندازه با الزامات بین‌المللی این حوزه هم‌سویی دارد؟

روش: پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و روش توصیفی ـ تحلیلی، مبتنی بر مطالعه اسناد بین‌المللی حقوق بشر، کنوانسیون حقوق کودک و پروتکل‌های اختیاری آن، تفاسیر عمومی کمیته حقوق کودک، مقررات و سیاست‌های داخلی ایران و منابع علمی مرتبط، به تحلیل هنجاری تعهدات دولت‌ها در محیط دیجیتال پرداخته است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که محیط دیجیتال، قلمرو مستقلی خارج از شمول حقوق کودک نیست، بلکه محیطی جدید برای اعمال و تضمین تمامی حقوق شناسایی‌شده در کنوانسیون حقوق کودک است. بر این اساس، تعهدات دولت‌ها صرفاً به وضع مقررات محدود نمی‌شود، بلکه مجموعه‌ای از تعهدات ایجابی و سلبی شامل احترام به حقوق کودک، حمایت مؤثر در برابر مداخلات و تعرضات اشخاص ثالث و اتخاذ تدابیر لازم برای تحقق عملی حقوق کودک را دربر می‌گیرد. این تعهدات باید در پرتو چهار اصل بنیادین عدم تبعیض، رعایت مصالح عالیه کودک، حق حیات، بقا و رشد، و حق شنیده‌شدن تفسیر و اجرا شوند. تفسیر عمومی شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک، با شناسایی محیط دیجیتال به عنوان عرصه اعمال حقوق کودک، دولت‌ها را به بازنگری در قوانین، سیاست‌گذاری عمومی، تنظیم‌گری فعالیت بنگاه‌های تجاری، حفاظت از داده و حریم خصوصی، تضمین دسترسی برابر و ایمن، ارتقای سواد دیجیتال، ایجاد سازوکارهای نظارت و جبران خسارت و توجه ویژه به کودکان در وضعیت آسیب‌پذیر ملزم می‌سازد.

نتیجه‌گیری: حمایت مؤثر از حقوق کودک در عصر دیجیتال مستلزم گذار از رویکرد سنتیِ «حفاظت در برابر فناوری» به رویکرد «حقوق کودک در محیط دیجیتال» است. در نظام حقوقی ایران نیز، اگرچه مقررات کیفری، سیاست‌های فضای مجازی و سند صیانت از کودکان و نوجوانان ظرفیت‌هایی برای حمایت ایجاد کرده‌اند، فقدان یک چارچوب منسجم، حق‌محور، داده‌محور و مبتنی بر مسئولیت‌پذیری چندسطحی همچنان چالش اساسی محسوب می‌شود. از این رو تحقق تعهدات دولت‌ها مستلزم تقویت تنظیم‌گری حقوقی سکوها و ارائه‌دهندگان خدمات دیجیتال، تضمین حریم خصوصی و حفاظت از داده‌های کودکان، ارزیابی تأثیرات حقوق بشری فناوری‌های نوظهور، ایجاد سازوکارهای مؤثر شکایت و جبران خسارت، و مشارکت واقعی کودکان در فرایندهای تصمیم‌گیری است.

واژگان کلیدی: حقوق کودک؛ محیط دیجیتال؛ تعهدات دولت‌ها؛ تفسیر عمومی شماره ۲۵؛ حقوق بشر دیجیتال؛ حریم خصوصی؛ حمایت از کودک؛ ایران

نویسنده مسئول: محمدمهدی سیدناصری؛ **پست الکترونیک:** sm.snaseri@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۹؛ **تاریخ پذیرش:** ۱۴۰۳/۰۳/۰۷

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Seyednaseri MM. State Obligations to Protect and Fulfil Children's Rights in the Digital Environment. Child Rights Journal. 2024; 6(22): 77-92.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-06]

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

مقدمه

تحول دیجیتال صرفاً موجب پیدایش مجموعه‌ای از ابزارهای ارتباطی جدید نشده است، بلکه محیطی نوین برای شکل‌گیری، اعمال و تحدید حقوق و آزادی‌های بنیادین انسان ایجاد کرده است. در این میان، کودکان به دلیل ویژگی‌های خاص سنی، مرحله رشد جسمی و روانی، وابستگی نسبی به والدین و سرپرستان و برخورداری محدودتر از ظرفیت‌های حقوقی و اجتماعی برای مواجهه با قدرت‌های اقتصادی و فناورانه، در موقعیتی متفاوت قرار دارند. از این رو دیجیتالی‌شدن زندگی کودکان را نمی‌توان صرفاً مسأله‌ای فناورانه یا تربیتی تلقی کرد، بلکه این تحول، مستقیماً با مسأله تعهدات دولت‌ها در حوزه حقوق بشر و به ویژه حقوق کودک ارتباط پیدا می‌کند. محیط دیجیتال در عین ایجاد فرصت‌های کم‌سابقه برای تحقق حقوق کودک، می‌تواند سازوکارهای جدیدی برای نقض آن‌ها نیز ایجاد کند. دسترسی به آموزش و اطلاعات، برقراری ارتباط، مشارکت اجتماعی و فرهنگی، بازی و سرگرمی و امکان ابراز نظر، از مهم‌ترین ظرفیت‌های این محیط است؛ در مقابل، نقض حریم خصوصی و حفاظت از داده‌های شخصی، جمع‌آوری و پردازش گسترده داده‌های کودکان، نظارت و پروفایل‌سازی، تبلیغات هدفمند، خشونت و آزار برخط، سوءاستفاده و بهره‌کشی جنسی، کلاه‌برداری، تبعیض و تصمیم‌گیری‌های الگوریتمی و مخاطرات مرتبط با سلامت جسمی و روانی، ابعاد جدیدی از تهدید علیه حقوق کودک را پدید آورده‌اند. از همین منظر، رویکرد حقوقی به محیط دیجیتال نمی‌تواند صرفاً بر محدودسازی دسترسی کودکان متمرکز باشد، زیرا چنین رویکردی ممکن است خود به محدودیت ناموجه حقوقی همچون حق دسترسی به اطلاعات، آموزش، آزادی بیان و مشارکت منجر شود.

این دوگانگی، مبنای یکی از مسائل بنیادین حقوق کودک در عصر دیجیتال است: چگونه می‌توان میان تضمین دسترسی کودک به فرصت‌های محیط دیجیتال و ضرورت حمایت مؤثر وی در برابر مخاطرات این محیط تعادل حقوقی برقرار کرد؟ پاسخ به این پرسش مستلزم عبور از دوگانه سنتی «دسترسی یا حمایت» و پذیرش این اصل است که دسترسی ایمن، برابر و معنادار به محیط دیجیتال خود بخشی از زمینه تحقق حقوق کودک است و در عین حال، این دسترسی نمی‌تواند به قیمت تضعیف سایر حقوق بنیادین کودک تحقق یابد. کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹، اگرچه در دوره‌ای تصویب شد که بسیاری از فناوری‌های دیجیتال امروزی هنوز وجود نداشتند، اما ساختار حقوقی آن به گونه‌ای است که حقوق شناسایی‌شده در آن را نمی‌توان محدود به محیط فیزیکی دانست. ماده ۴ کنوانسیون، دولت‌های عضو را به اتخاذ اقدامات تقنینی، اداری و سایر اقدامات لازم برای اجرای حقوق کودک ملزم می‌کند؛ ماده ۱۶ از کودک در برابر مداخلات خودسرانه یا غیر قانونی در حریم خصوصی و مکاتبات حمایت می‌کند؛ ماده ۱۷ دسترسی کودک به اطلاعات و منابع گوناگون را مورد شناسایی قرار می‌دهد؛ ماده ۱۹ دولت‌ها را مکلف به اتخاذ تدابیر مناسب برای حمایت کودک در برابر اشکال مختلف خشونت و سوءاستفاده می‌کند؛ مواد ۲۴، ۲۸ و ۳۱ نیز به ترتیب حقوق کودک در حوزه سلامت، آموزش و بازی و فراغت را به رسمیت می‌شناسند، بدین‌ترتیب تحول فناوری، بیش از آنکه مستلزم خلق مجموعه‌ای کاملاً جدید از حقوق باشد، مستلزم بازخوانی و اجرای مؤثر حقوق موجود در محیطی جدید است. تحول مهم در این زمینه با تصویب تفسیر عمومی شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک درباره حقوق کودک در ارتباط با محیط دیجیتال در سال ۲۰۲۱ صورت گرفت. کمیته در این سند تصریح می‌کند

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-06]

که محیط دیجیتال، شبکه‌ها و خدمات دیجیتال، دستگاه‌های متصل، واقعیت مجازی و افزوده، هوش مصنوعی، سامانه‌های خودکار، الگوریتم‌ها، تحلیل داده و فناوری‌های مشابه را دربر می‌گیرد و هدف آن ارائه راهنمایی به دولت‌ها درباره چگونگی اجرای کنوانسیون و پروتکل‌های اختیاری آن در پرتو فرصت‌ها، مخاطرات و چالش‌های محیط دیجیتال است.

اهمیت این تحول در آن است که کمیته، محیط دیجیتال را قلمروی استثنایی و خارج از شمول تعهدات دولت‌ها تلقی نمی‌کند، بلکه اجرای تمامی حقوق کودک را در این محیط مورد تأکید قرار می‌دهد. بر همین اساس، چهار اصل بنیادین کنوانسیون، یعنی اصل عدم تبعیض، رعایت مصالح عالیه کودک، حق حیات، بقا و رشد، و حق کودک به شنیده‌شدن، باید همچون معیارهای تفسیری و عملیاتی در سیاست‌گذاری و تنظیم‌گری دیجیتال مورد استفاده قرار گیرند. کمیته همچنین بر ضرورت اتخاذ تدابیر تقنینی، سیاستی، اداری و سایر اقدامات مناسب برای تضمین حقوق کودک در محیط دیجیتال تأکید کرده است.

در این چارچوب، مفهوم «تعهد دولت» نیز نیازمند بازخوانی است. دولت در محیط دیجیتال تنها هنگامی مسئول تلقی نمی‌شود که خود مستقیماً حقوق کودک را نقض کند، بلکه در مواردی که اشخاص خصوصی، شرکت‌های فناوری، سکوهای دیجیتال، ارائه‌دهندگان خدمات، تبلیغ‌کنندگان یا سایر بازیگران غیر دولتی زمینه نقض حقوق کودک را فراهم می‌کنند نیز دولت دارای تعهد به حمایت و تنظیم‌گری است. بنابراین مسئولیت دولت را می‌توان در سه سطح به یکدیگر پیوسته تحلیل کرد: نخست، تعهد به احترام به حقوق کودک و خودداری از مداخلات ناموجه؛ دوم، تعهد به حمایت از کودک در برابر تعرض اشخاص ثالث و فعالیت‌های تجاری و فناورانه زیان‌بار؛ سوم، تعهد به تحقق حقوق کودک از طریق ایجاد زیرساخت‌های قانونی، نهادی، آموزشی، اقتصادی و قضایی لازم. از این منظر، تنظیم‌گری محیط دیجیتال کودکان صرفاً موضوع سیاست جنایی یا کنترل محتوای نامناسب نیست، بلکه مسأله‌ای چندبعدی در حوزه حقوق بشر است که حریم خصوصی، حفاظت از داده، آزادی بیان، دسترسی به اطلاعات، آموزش، سلامت، مشارکت، برابری و عدم تبعیض را هم‌زمان دربر می‌گیرد. از این رو، هرگونه سیاست محدودکننده باید با معیارهای قانونی‌بودن، ضرورت، تناسب، عدم تبعیض و رعایت مصالح عالیه کودک ارزیابی شود. در مقابل، سیاست‌های حمایتی نیز نباید صرفاً بر ممنوعیت و حذف دسترسی استوار باشند، بلکه باید بر طراحی محیط‌های دیجیتال ایمن، متناسب با سن، قابل فهم و پاسخگو تمرکز کنند. در سطح داخلی نیز مسأله از اهمیت مضاعفی برخوردار است. نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران طی سال‌های اخیر مجموعه‌ای از مقررات کیفری، سیاست‌های فضای مجازی و اسناد راهبردی را برای حمایت از کودکان در محیط دیجیتال ایجاد کرده است. با این حال، پراکندگی قواعد، تحول سریع فناوری، ظهور مدل‌های جدید کسب و کار مبتنی بر داده، گسترش هوش مصنوعی و الگوریتم‌ها و افزایش نقش سکوهای خصوصی، ضرورت ارزیابی مجدد کفایت و انسجام این چارچوب را آشکار می‌سازد. مسأله دیگر صرفاً این نیست که آیا قواعدی برای حمایت از کودک وجود دارد، بلکه باید بررسی کرد آیا این قواعد از منظر حقوق کودک، قابلیت پیشگیری، نظارت، پاسخگویی و جبران خسارت را در برابر مخاطرات نوظهور دیجیتال دارند یا خیر. بر این اساس، پرسش اصلی پژوهش حاضر آن است که تعهدات دولت‌ها در قبال احترام، حمایت و تحقق حقوق کودک در محیط دیجیتال بر اساس حقوق بین‌الملل بشر و به ویژه کنوانسیون حقوق کودک و تفسیر

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-06]

عمومی شماره ۲۵ چگونه قابل تبیین است و نظام حقوقی ایران تا چه اندازه ظرفیت ایفای این تعهدات را داراست؟ پرسش‌های فرعی نیز ناظر بر این است که مخاطرات اصلی محیط دیجیتال برای حقوق کودک کدام‌اند؛ چه الزامات تقنینی، اجرایی، نظارتی و قضایی بر دولت‌ها تحمیل می‌شود؛ چه نسبتی میان حمایت از کودک و تضمین آزادی‌های او در محیط دیجیتال وجود دارد و چه نقشی برای خانواده، جامعه مدنی و بازیگران تجاری در ساختار حمایت چندسطحی از حقوق کودک قابل شناسایی است؟ فرض اساسی پژوهش آن است که دیجیتالی‌شدن زندگی کودکان نه موجب کاهش تعهدات حقوق بشری دولت‌ها، بلکه موجب توسعه قلمرو، پیچیدگی و شدت این تعهدات شده است. بنابراین الگوی مطلوب حمایت از کودک در محیط دیجیتال باید از الگوی صرفاً واکنشی و آسیب‌محور فاصله گرفته و به سمت نظامی پیشگیرانه، حقوق‌بنیان، متناسب با سن، مبتنی بر پاسخگویی بازیگران خصوصی و برخوردار از سازوکارهای مؤثر نظارت و جبران خسارت حرکت کند. بر این مبنا، پژوهش حاضر با روش کیفی و توصیفی ـ تحلیلی و با بهره‌گیری از اسناد بین‌المللی، مقررات داخلی، تفاسیر عمومی کمیته حقوق کودک و ادبیات علمی مرتبط، در پی تبیین چارچوبی منسجم برای فهم و ارزیابی تعهدات دولت‌ها در قبال حقوق کودک در محیط دیجیتال است.

روش

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و روش توصیفی ـ تحلیلی، مبتنی بر مطالعه اسناد بین‌المللی حقوق بشر، کنوانسیون حقوق کودک و پروتکل‌های اختیاری آن، تفاسیر عمومی کمیته حقوق کودک، مقررات و سیاست‌های داخلی ایران و منابع علمی مرتبط، به تحلیل هنجاری تعهدات دولت‌ها در محیط دیجیتال پرداخته است.

یافته‌ها

۱. چارچوب مفهومی و مبانی حقوقی حقوق کودک در محیط دیجیتال: بر اساس تعریف ماده اول کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹، کودک به هر انسان زیر هجده سال اطلاق می‌شود، مگر اینکه طبق قانون قابل اجرا در مورد کودک، سن بلوغ زودتر حاصل شده باشد. خردسالان و کودکان از نظر سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی شامل کلیه افراد کمتر از هجده سال می‌شوند که در قلمرو حاکمیت جمهوری اسلامی ایران قرار دارند (۱). این تعریف شامل کودکان مهاجر، پناه‌جو و آواره نیز می‌شوند. پیمان‌نامه حقوق کودک نیز، کودکان تحت حمایت کنوانسیون هر انسان دارای هجده سال یا کمتر از هجده سال تعریف شده است. بنابراین تعیین سن در سند یادشده با اسناد بین‌المللی مطابقت دارد، به علاوه در ماده ۳۸ کنوانسیون حقوق کودک، حضور افراد زیر ۱۵ سال در مخاصمات مسلحانه ممنوع شده است که البته این سن در پروتکل اختیاری کنوانسیون حقوق کودک در مورد شرکت کودکان در جنگ که در ۱۲ فوریه ۲۰۰۲ لازم‌الاجرا شد، به ۱۸ سال افزایش یافته است. با تکیه بر موارد فوق و توجه به ابعاد مختلف تعریف کودکی، نمی‌توان به طور دقیق حدود سنی کودک را مشخص کرد، اما می‌توان گفت با تکیه بر کنوانسیون حقوق کودک، پایان کودکی همان ۱۸ سال تلقی شده است و آغاز آن را می‌توان از قبل از تولد کودکان و دوره جنینی در نظر گرفت، پس دولت‌ها باید برای ایفای حق بر سلامت کودکان، علاوه بر اقدامات لازم در سطح ملی در عرصه بین‌المللی نیز فعال باشند تا کودکان از دوره کودکی، در همه جنبه‌ها، به

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-06]

سلامت عبور کنند (۲). با وجود توسعه فراگیر کاربرد و آثار فضای مجازی در سطوح مختلف زندگی بشری در عصر حاضر، تاکنون تعریف واحد و اتفاق نظری از این عبارت ارائه نشده است. با این حال می‌توان گفت فضای مجازی حوزه دیجیتال جهانی از شبکه‌های وابسته به هم و همچنین شبکه‌های تعاملی از جمله اینترنت و سایر شبکه‌های مخابراتی و پردازنده‌هایی است که برای انتقال، تولید یا حفظ و حذف اطلاعات گوناگون از آن استفاده می‌شود (۳).

۲. محیط دیجیتال؛ فرصت تحقق حقوق و عرصه مخاطرات نوظهور برای کودکان: حضور پررنگ کودکان در جهان فناوری و دسترسی به جریان عظیم اطلاعات و ارتباطات دارای کارکردهای مثبت و منفی بسیاری است، اما آنچه در این مجال به آن پرداخته خواهد شد، تنها بخشی از تهدیدات و خطرات احتمالی است که کودکان در این فضا با آن مواجه هستند. کودکان در اینترنت بخش قابل توجهی از اطلاعات شخصی خود را در محیط‌هایی چون اتاق‌های گفتگو در شبکه‌های اجتماعی، سایت‌های بازی آنلاین و موارد مشابه افشا می‌کنند که جمع‌آوری غیر قانونی آن‌ها تهدیدی جدی برای حریم خصوصی آن‌ها به شمار می‌آید و می‌تواند زمینه‌ساز سرقت اطلاعات و پیامدهای منفی آن باشد (۴)، چراکه هرگز مشخص نیست این اطلاعات به دست چه کسانی می‌افتد و چگونه مورد استفاده قرار می‌گیرد، حتی چنین وضعیتی می‌تواند کودکان را در معرض استفاده‌های تجاری از اطلاعات آن‌ها با هدف‌گیری تبلیغاتی قرار دهد. بازی‌های کامپیوتری و آنلاین سوغات تکنولوژی و مدرنیته هستند که کودکان و نوجوانان در سراسر جهان بخشی از اوقات خود را به درگیرشدن با آن‌ها می‌گذرانند. اغلب این بازی‌ها دارای صحنه‌های خشن و مهیج هستند و تداوم بازی با آن‌ها کودک و نوجوان را به خود وابسته می‌کنند. با آماری که از کودکان و نوجوانان به دست آمده، درصد قابل توجهی از آنان به نوعی اعتیاد، یعنی اعتیاد به بازی‌های کامپیوتری دچار شده‌اند. این سرگرمی‌های آنلاین با استفاده از تصاویر پرتحرک و صداهای مهیج، دنیایی از هیجان و خشونت را مهیا می‌کنند و استرس ناشی از آن‌ها منجر به شکل‌گیری رفتارهای پرخاشگرانه در کودکان و نوجوانان خواهد شد. کودکان و نوجوانان با گذراندن ساعت‌های زیاد در بازی‌های کامپیوتری و آنلاین از فعالیت‌هایی که به حفظ سلامت جسمی و تناسب‌اندام آنان کمک می‌کند، دور می‌مانند. مشغولیت زیاد به این بازی‌ها منجر به اختلال در سیستم عصبی، دردهای عضلانی، بی‌حسی در دست‌ها و آسیب به شبکه بینایی به دلیل تمرکز زیاد خواهد شد، چاقی و اضافه وزن نیز از پیامدهای این وابستگی تلخ به ابزار دیجیتال است. در کنار آن بازی‌های سه‌بعدی رایج با هدست‌های واقعیت مجازی با ایجاد دنیایی انتزاعی در ذهن کودکان سبب افت شدید تحصیلی در آن‌ها خواهد شد (۵). در محیط دیجیتال که امروزه از هر سه کاربر فعال آن یک نفرشان کودک است، تهدیدهای پرشماری برای کودکان در زمینه‌های مختلف وجود دارد که می‌توان از مهم‌ترین آنان به چهار بخش عمده اشاره کرد:

۱ـ بخش خشونت از طریق بازی‌های رایانه‌ای که روح و روان کودک را تهدید می‌کند؛

۲ـ بخش فحشا و فساد که به نوبه خود بی‌بند و باری، پورنوگرافی و هرزه‌نگاری را در کودک افزایش می‌دهد؛

۳ـ بخش استفاده از مواد مخدر و روان گردان‌ها و اعتیاد به فضای سایبری در اثر استفاده بیش از حد کودکان و نوجوانان؛

۴ـ بخش کلاه‌برداری در اثر اعتماد بی‌پایه به کاربران فضای مجازی، به ویژه توسط کودکان.

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-06]

۳. تفسیر عمومی شماره ۲۵ و بازتعریف استانداردهای بین‌المللی حمایت از حقوق کودک در محیط دیجیتال: عنصر قانونی و مبنای حقوقی برای حق دسترسی کودکان به فضای مجازی را می‌توان ماده ۱۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی دانست. این ماده در تشریح حق آزادی بیان، بر این نکته تأکید دارد که آزادی بیان شامل آزادی تحصیل یا دریافت اطلاعات و اشاعه یا انتقال اطلاعات می‌باشد، خواه شفاهاً خواه به صورت نوشته یا چاپ یا هنری یا به هر وسیله دیگر که صورت گیرد. در همین راستا، ماده ۱۷ کنوانسیون حقوق کودک مقرر می‌دارد که کشورهای طرف کنوانسیون، دسترسی کودک به اطلاعات و مطالب از منابع گوناگون و بین‌المللی، خصوصاً مواردی که مربوط به اعتلای رفاه اجتماعی، معنوی یا اخلاقی و بهداشت جسمی و روحی وی می‌شود را تضمین کنند (۶). حال با توجه به ماهیت فضای مجازی که آثاری فراگیر دارد و محدود به مرزهای جغرافیایی نیست، منع کودکان از استفاده از اینترنت و دنیای دیجیتال محال و غیر قانونی است. در حیطه بین‌المللی کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل متحد به عنوان یکی از قابل قبول‌ترین اسناد حقوق بشری که در سال ۱۹۸۹ به تصویب رسیده است و از اسناد لازم‌الاجرا و بسیار مهم مربوط به حقوق بشر است و مورد توافق جامعه بین‌المللی می‌باشد، سند مدونی از انتظارات جامعه برای حقوق کودکان است که در آن به انواع حقوق کودکان پرداخته شده است (۷)، اما در سال‌های بعد با رشد سریع اینترنت و فضای دیجیتال، این سند دیگر کافی و پاسخگو نبود. پس از آن با توجه به لزوم حمایت و صیانت از حقوق کودکان در محیط دیجیتال از سوی دولت‌ها و سایر نهادهای دولتی و مدنی و سایر متولیان امور کودکان، یونسکو در سال ۱۹۹۹ برای حمایت از حقوق کودکان اعلامیه و طرح اقدام برای حمایت از کودکان را تصویب کرد. یونیسف نیز در گزارش سالانه وضعیت کودکان در سال ۲۰۱۷ از همه ذی‌نفعان خواست تا حقوق کودکان را در فضای سایبری تحقق ببخشند. شورای اروپا نیز در سال ۲۰۱۸ به توصیه کشورهای عضو، بخشی از استراتژی خود در مورد حقوق کودک را به دستورالعمل‌های احترام، محافظت و تحقق حقوق کودک در محیط دیجیتال اختصاص داد (۸).

در ژانویه ۲۰۱۷ ویرایش تازه‌ای از کنوانسیون حقوق کودک به عنوان بخشی از گزارش گروه ویژه حامیان حقوق کودکان در انگلستان منتشر شد. حاصل تحقیقات این گروه این بود که کودکان و والدین هر دو به حمایت بیشتری برای هدایت و راهبری در جهان مجازی نیاز دارند (۳). حقوق ارائه‌شده در این پیمان‌نامه علاوه بر چگونگی حمایت از کودکان در برابر خطرات احتمالی، به اعمال حقوق قانونی آن‌ها نیز پرداخته است. در واقع آن‌ها معتقدند این قانون باید تأمین‌کننده این حقوق در محیط دیجیتال نیز باشد. از جمله موارد اشاره‌شده در این سندِ بازنگری‌شده، اجرای قانون حمایت از اطلاعات عمومی در فضای اینترنت، ساده‌کردن اصطلاحات و شرایط استفاده از نرم‌افزارهای دیجیتال مخصوص کودکان است. لازم به ذکر است که به موجب ماده ۹ کنوانسیون حقوق کودک، دولت‌های عضو ملزم هستند تا تمامی اقدامات قانونی و اجرایی لازم جهت اعمال حقوق شناسایی شده در این کنوانسیون را مورد توجه قرار دهند. این دولت‌ها با توجه به حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اقداماتی از این قبیل را جهت به حداکثررساندن منابع موجود در چارچوب همکاری‌های بین‌المللی معمول خواهند داشت. ماده ۱۹ این کنوانسیون، دولت‌ها را مکلف به اتخاذ تدابیر مناسب قانونی، اجرایی، اجتماعی و آموزشی نموده است تا از کودکان در برابر تمامی اشکال خشونت جسمی، روانی، ضرب و جرح یا سوءاستفاده، اهمال، مسامحه‌کاری،

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-06]

بدرفتاری یا استثمار حمایت کند که با توجه به سبک زندگی در عصر جدید، محیط دیجیتال یکی از تهدیدات مهم برای سلامتی کودکان است و ضروری است که دولت‌ها و جوامع مدنی با اعمال قوانین مناسب اقدامات بین‌المللی برای محدودسازی برخی محتواهای مخرب برای کودکان را با همکاری همه اعضای جامعه بین‌الملل اتخاذ نمایند (۹).

در کنار این موارد، در تفسیر عمومی شماره ۲۲۵ منتشره در تاریخ ۲۱ مارس ۲۰۲۱، کمیته حقوق کودک سازمان ملل متحد، یک نهاد حقوق بشری پیمان‌محور، به چگونگی اعمال پیمان‌نامه حقوق کودک توسط دولت‌ها در حوزه محیط دیجیتال پرداخت. در تنظیم تفسیر عمومی حاضر از مشارکت ۷۰۹ طفل و نوجوان از ۲۸ کشور در مناطق مختلف جغرافیایی بهره گرفته شده و فرآیند نهایی‌سازی آن حدود دو سال به طول انجامید. در کنوانسیون حقوق کودک، چهار اصل عمومی مهم، که عبارت از اصل عدم تبعیض (ماده ۲)، اصل رعایت مصالح عالیه کودکان (ماده ۳)، اصل حق برحیات، رشد و بقا (ماده ۶) و اصل حق بر شنیده‌شدن (ماده ۱۲) است، شناسایی شده و تمامی حقوق مندرج در کنوانسیون حول این چهار اصل عمومی در گردش است. در نظریه تفسیری شماره ۲۵ نیز، در تمامی حقوق کودکان، چهار اصل یادشده مد نظر قرار گرفته است که باید به صورت ویژه مورد تفقد قرار گیرد. اصول چهارگانه کنوانسیون حقوق کودک، یعنی مواد ۲، ۳، ۶ و۱۲ راهبردهایی هستند که اعمال دیگر مواد کنوانسیون حقوق کودک در حوزه دنیای دیجیتال باید در پرتوی آن‌ها صورت پذیرد. تفسیر عمومی شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک باید در کنار دیگر تفاسیر عمومی، اسناد مصوب، روزهای گفتگوی عمومی و بیانیه‌های شفاهی و ماهوی کمیته حقوق کودک مورد مداقه قرار گیرد (۱۰). اهمیت این تفسیر عمومی در برجسته‌نمودن تفاوت محیطی است که در سال‌های اخیر حضور کودکان در آن پررنگ شده است. حقوق مورد اشاره در این تفسیر عمومی به تفصیل در تفاسیر عمومی و اسناد تکمیلی کمیته حقوق کودک پیش‌تر مورد توجه قرار گرفته‌اند، اما محوریت محیط دیجیتال، کمیته را بر آن داشت تا برای این محیط مبادرت به تکرار و تأکید بر این حقوق نماید. در دوران دیجیتال امروز، دوران کودکی هم‌زمان در محیط‌های آنلاین و آفلاین می‌گذرد، در صورتی که از حقوق کودکان در یک محیط حمایت نشود در محیط دیگر نیز حقوق آن‌ها به خطر می‌افتد. می‌توان راه حل را در مسئول‌کردن ارائه‌دهندگان و بسترسازان محیط دیجیتال دانست. به بیان دیگر، حمایت از حقوق کودکان در محیط دیجیتال هزینه‌ای اجتماعی است که فراهم‌آورندگان محیط دیجیتال، از شرکت‌ها گرفته تا والدین و سرپرستان کودک به آن می‌پردازند. بهره‌گیری از رهنمودهای کمیته حقوق کودک، به عنوان نهاد تخصصی حقوق کودکان در سطح جامعه بین‌المللی، می‌تواند در تضمین حقوق این دسته از اعضای خانواده بشری بسیار راهگشا باشد (۱۱).

۴. تعهدات دولت‌ها در قبال حقوق کودک در محیط دیجیتال

امنیت در معنای حقوقی به معنی فقدان خطر نسبت به جان، مال، عرض و حقوق آحاد مردم در جامعه می‌باشد. امنیت از دیگر مؤلفه‌های حق بر سلامت کودک در بستر فضای مجازی است. از مهم‌ترین موارد تهدیدکننده امنیت کودکان در فضای مجازی قرارگرفتن آن‌ها در معرض خشونت‌های مجازی می‌باشد که این امر ضمن اینکه سلامت روان آن‌ها را به شدت تهدید می‌نماید، امکان بهره‌مندی آن‌ها از این فضا را محدود می‌کند. کنوانسیون حقوق کودک در ماده ۳۴ در خصوص حمایت از کودکان در مقابل پدیده هرزه‌نگاری و پورنوگرافی و استثمار جنسی، کشورهای عضو را مکلف به

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-06]

حمایت و انجام اقداماتی در سطح ملی و بین‌المللی دانسته است و در ماده ۱۹ حکومت‌ها را موظف کرده است تا با به کارگیری تمام توانایی‌ها و امکانات برای حمایت کودکان از سوءاستفاده‌های جنسی، ذهنی و جسمی که در قبال رفتارهای سهل‌گیرانه و عدم مدیریت ایجاد شده است حمایت کنند. همچنین در ماده ۳۲ نیز از ممنوعیت استثمار و بهره‌کشی از کودکان سخن گفته است که نشان‌دهنده اهمیت حمایت از کودکان در چنین مواردی است تا سلامت جسم و روان کودکان به مخاطره نیافتد، اما بیشترین مخاطرات متوجه دختران است، اگرچه پسران نیز از این مخاطرات در امان نیستند (۱۲). فرصت‌های موجود برای تحقق حقوق کودکان و حمایت از آنان در محیط دیجیتال مستلزم تمهیدات گسترده تقنینی، اداری و احتیاطی است. دولت‌ها باید مقررات داخلی خود را مرور و در صورت نیاز، مبادرت به به‌روزرسانی یا تقنین مطابق با حقوق مصرح در پیمان‌نامه حقوق کودک و پروتکل‌های اختیاری آن (پروتکل در خصوص فروش، فحشا و هرزه‌نگاری کودکان و پروتکل در خصوص به کارگیری کودکان در مخاصمات مسلحانه) کنند. تنقیح مقررات داخلی با توجه به اسناد پیش‌گفته به منظور تضمین حقوق کودکان در محیط دیجیتال است.از طرف دیگر، حمایت برخط (آنلاین) از کودکان می‌بایست با راهبردها و سیاست‌گذاری‌های جامع دولت‌ها همگام شود. دولت‌ها در نتیجه مکلف هستند نیازهای کودکان کمتر برخوردار یا در معرض خطر را برآورده ساخته و در صورت لزوم اطلاعات مناسب را در اختیار این دسته از کودکان قرار دهند. همچنین به منظور هماهنگی میان‌بخشی و افزایش بهره‌وری، دولت‌ها باید نهادی را مأمور هماهنگ‌کردن سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های دولتی کنند. طبیعی است دولت‌ها وظیفه دارند برای تحقق حقوق کودکان در محیط دیجیتال مبادرت به تخصیص منابع انسانی و مالی در این حوزه کنند، زیرا اثرگذاری تقنینی، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در این حوزه مستلزم پوشش حداکثری کودکان است. از دیگر تکالیف مهم دولت‌ها در تحقق حقوق کودکان در محیط دیجیتال، همانا جمع‌آوری داده و پژوهش است. داده‌ها و پژوهش‌های به‌روز برای فهم آثار محیط دیجیتال بر کودکان و ارزیابی اثربخشی مداخلات دولتی بسیار اهمیت دارد. نهادهای حقوق بشری ملی مانند مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک وزارت دادگستری موظف هستند وضعیت حقوق کودکان در محیط دیجیتال را پایش کرده و شکایات کودکان در مورد نقض حقوقشان را دریافت و بررسی کنند (۱۳). همچنین در صورت وجود دیگر نهادهای پایش مستقل، نهادهای حقوق بشری ملی موظف هستند با این نهادها همکاری کنند. دولت‌ها همچنین مکلف هستند حقوق کودک در محیط دیجیتال را برای همه به طور عام، و برای اشخاصی که به طور مستقیم یا غیر مستقیم با کودکان در ارتباط هستند، به طور خاص، اطلاع‌رسانی کنند. همچنین دولت‌ها باید برنامه‌های آموزشی برای کودکان، والدین، سرپرستان قانونی، عموم مردم و مسئولین را تسهیل کنند تا از این طریق دانش عمومی نسبت به فرصت‌ها و چالش‌های حقوق کودکان در محیط دیجیتال را ارتقا بخشند. جامعه مدنی شامل انجمن‌های کودکان و نیز سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه حقوق کودکان و محیط دیجیتال باید در توسعه، اعمال، پایش و ارزیابی مقررات، سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مربوط به حقوق کودکان مشارکت فعال داشته باشند. خدمات و محصولات شرکت‌ها و مؤسسات تجاری، از جمله شامل مؤسسات غیر انتفاعی، حقوق کودکان در محیط دیجیتال را به طور مستقیم و غیر مستقیم متأثر می‌کنند. در همین راستا بخش تجاری باید حقوق کودکان را رعایت کرده و در

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-06]

صورت نقض این حقوق، جبران خسارت مقتضی کند. دولت‌ها موظف هستند تضمین کنند که بخش تجاری تکالیف خود را ایفا می‌کند. در حوزه تبلیغات و بازاریابی تجاری، دولت‌ها موظفند مصالح عالیه کودکان را در بالاترین اولویت قوانین تبلیغاتی و بازاریابی قرار دهند. دولت‌ها در نهایت موظف هستند سازوکارهای قضایی و غیر قضایی جبران خسارت مؤثر و متناسب برای نقض حقوق کودکان در محیط دیجیتال را در دسترس همه کودکان و سرپرستان قانونی آن‌ها بگذارند (۱۴).

در حیطه داخلی نگرشی به قوانین فعلی حاکم در نظام جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که کلیات قوانین و مقررات موجود در نظام حاکمیتی می‌تواند حمایت‌های کلی را از قشر کودک و نوجوان مورد نظر قرار دهد. علاوه بر این حالت کلی، در برخی قوانین، از جمله ماده ۲۸ قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸/۰۳/۰۵ مجلس شورای اسلامی در راستای صیانت از حقوق کودکان در فضای مجازی مقرر شده است: «... دادگاه‌های ایران در موارد زیر نیز صالح به رسیدگی خواهند بود: جرائم رایانه‌ای متضمن سوءاستفاده از اشخاص کمتر از ۱۸ سال، اعم از آنکه مرتکب یا بزه‌دیده ایرانی یا غیر ایرانی باشد. «از اواسط دهه ۱۳۸۰ با فراگیری اینترنت، به صورت جدی‌تر به بحث صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی پرداخته شد (۱۵)، به نحوی که وزارت فرهنگ و ارشاد و مرکز رسانه‌های دیجیتال، پلیس فتا و سازمان فناوری اطلاعات اقداماتی ترویجی در این رابطه انجام دادند. در سال ۱۳۸۸ که قانون جرائم رایانه‌ای به تصویب رسید، بحث هرزه‌نگاری مرتبط با کودکان و نوجوانان در مواد ۱۴ و ۱۵ آن دیده شد و به دادگاه‌ها صلاحیت داده شد تا بتوانند با موضوعات مربوط به آن برخورد کنند، اما از آنجا که در این زمینه نقص مقررات‌گذاری و سیاست‌گذاری دیده می‌شد، مرکز ملی فضای مجازی از سال ۱۳۹۲ در گروه‌های کاری مختلف بحث صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی را در دستور کار قرار داد و سند صیانت از کودک و نوجوان در فضای مجازی را در سال ۱۳۹۵ در کمیسیون عالی محتوای این مرکز به تصویب رساند. با این وجود و به دلیل اینکه این سند در آن زمان به تصویب شورای عالی فضای مجازی نرسید و در صف تصویب باقی ماند، در سال ۱۳۹۷ و متناسب با شرایط، مورد بازنگری مجدد قرار گرفت و در نهایت در ۱۷ خرداد سال ۱۴۰۰ با هدف ساماندهی فضای مجازی کودک و ایجاد یک زیست‌بوم محافظت‌شده، توسط شورای عالی فضای مجازی به تصویب نهایی رسید. مطابق این سند باید کلیه سکوها و ارائه‌دهندگان محتوا و خدمات فضای مجازی در مدت یک سال، نسبت به صیانت از داده‌ها، رده‌بندی و تفکیک محتوا و خدمات ویژه هر رده سنی از خدمات عمومی اقدام کنند و به موجب این مصوبه همچنین وزارتخانه‌ها مکلف شدند به شکل غیرِ انحصاری در رابطه با سکوها و خدمات صیانت‌شده برای خردسالان اطلاع‌رسانی کنند و همه نیازمندی‌های عمومی و ضروری کودک شامل موتور جستجو و شبکه‌های اجتماعی و اپلیکیشن‌ها باید در محیطی امن در دسترس کودکان قرار دهند. تدوین‌کنندگان به ۹ سیاست کلان برای محافظت از کودکان در برابر آسیب‌های احتمالی فضای مجازی اشاره کرده و در ادامه فعالیت‌های ایجابی خاصی را به برخی نهادهای اجرایی و حاکمیتی واگذار کردند، از جمله این مسئولیت‌ها تولید، مدیریت و نظارت بر تولید محتواست که افزون بر برخی از وزارتخانه‌ها به بسیج، سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان صدا و سیما و وزارت ارشاد نیز واگذار شده است. به طور کلی می‌توان گفت ترویج امنیت محیط دیجیتال برای کودکان از این مهم ناشی می‌شود که در عصر تکنولوژی اینترنت ابزاری مهم است که

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-06]

می‌تواند در خدمت کمک به کودکان جهت دستیابی به حقوق خود، از جمله حق آموزش و پرورش، حق آزادی بیان، آزادی تشکل و مشارکت کامل در زندگی اجتماعی، فرهنگی و سیاسی باشد (۱۶).

۵. نقش خانواده، جامعه مدنی و بخش خصوصی در شکل‌دهی الگوی حکمرانی چندسطحی حقوق کودک: کودکان مهم‌ترین دارایی هر خانواده محسوب می‌شوند و والدین از بدو تولد تلاش می‌کنند فضایی سالم برای رشد و پرورش آنان فراهم کنند. باید گفت خانواده رکن بنیادین پرورش جسمی، روحی و اجتماعی کودک است و تربیت فرزندان از دشوارترین، حساس‌ترین و پرثمرترین وظایف بشری به ویژه والدین است که نتیجه نهایی آن، هم به خانواده و هم به جامعه بازمی‌گردد. در عصر حاضر محیط دیجیتال نیز عضوی جدایی‌ناپذیر از زندگی کودکان شده است، پس رویکرد سلبی و نادیده‌گرفتن به معنای پاک‌کردن صورت مسأله است و باید گفت در عصری که فضای مجازی و امکانات دیجیتال یکی از نیازهای اساسی بشر شده و حتی وسیله‌ای برای امرار معاش بسیاری از خانواده‌ها به شمار می‌رود، تلاش برای نادیده‌گرفتن آن تقریباً محال و دور از منطق است (۱۷). امروزه والدین شاهد علاقه مفرط کودکان به رسانه‌ها و تأثیرپذیری سریع و عمیق آنان هستند که سبب زیان‌های جسمی و روحی جبران‌ناپذیری برای آنان می‌شود، پس چاره‌ای جز این نیست که خانواده‌ها در این فضا نیز همراه کودکان باشند و به آن‌ها کمک کنند شیوه بهره‌گیری سالم و ایمن از تکنولوژی و محیط دیجیتال را فرابگیرند. امروزه یکی از پدیده‌های نوظهور که بسیاری از کارشناسان فضای مجازی بر وقوع آن باور دارند، شکاف دیجیتال است که منجر به ایجاد فاصله بین اعضای خانواده با یکدیگر، به ویژه والدین و فرزندان می‌شود و پیامدهای مختلفی همراه دارد. در حقیقت با رشد جایگاه سرگرمی‌های دیجیتال در زندگی کودکان، شاهد رشد سواد دیجیتالی آن‌ها به صورت غیر مستقیم هستیم و افزون بر آن، وقتی کودکان علاوه بر سرگرمی و بازی برای ارتباط با مدرسه و معلم، حضور در کلاس، آموزش، انجام تکالیف و تمرین مجبور هستند از ابزار دیجیتال استفاده کنند، ناخودآگاه مهارت استفاده از این ابزار را هم کسب می‌کنند و ساعت‌ها وقت خود را با آن سپری کرده و بعضاً بهتر و سریع‌تر از والدینشان نیز از آن استفاده می‌کنند و این همان فاصله اطلاعاتی بین والدین و فرزندان در محیط دیجیتال است که در برخی موارد منجر به ضعف کنترل والدین بر عملکرد فرزندان هنگام کار با ابزار دیجیتال و فضای اینترنت می‌شود (۱۸).

باید گفت امروزه کنترل فرزندان از دنیای فیزیکی به دنیای مجازی سوق یافته و نظارت والدین بر فرزندان و روابط آن‌ها با همسالان باید در فضای اینترنت با حساسیت بالایی همراه باشد و این تنها با همراهی والدین با فرزندان است که میسر می‌شود. بهره‌گیری از امتیازات و قابلیت‌های فضای مجازی در رشد و پرورش کودکان برای استفاده هدفمند از قدرت رسانه بسیار مهم است. خانواده‌ها باید برای در امان‌ماندن فرزندان از آسیب‌ها رویکردی هدفمند در پیش بگیرند. برای مثال در خانه قانون‌ها و مقررات منطقی و منظمی برای استفاده از ابزار دیجیتال وضع کنند و زمان‌هایی را تعیین کنند تا اعضای خانواده باهم به تماشای تلویزیون یا فیلم سینمایی بنشینند (۱۹). در بازی‌های رایانه‌ای کودک مشارکت کنند. در فضای مجازی حضور داشته باشند و بخشی از ارتباط خود با کودک را به این فضا منتقل کرده و دوستان آنلاین و آفلاین فرزندانشان را بشناسند و از برنامه‌های نرم‌افزاری و سایت‌های مورد استفاده فرزندانشان مطلع باشند، البته باید گفت جاسوسی از فعالیت‌های فرزند در دنیای دیجیتال هزینه‌بر و بی‌نتیجه

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-06]

است و بهترین راه همراهی و همدلی است. والدین می‌توانند با الگوسازی مناسب از خود در استفاده از ابزار دیجیتال بهترین تعیین‌کننده رفتار برای کودکان باشند. در واقع کودک در بخشی از دوران رشد، بیش از هر دوره‌ای از کسانی تقلید می‌کند که پیرامون او قرار دارند، لذا نهادینه‌کردن برخی از جنبه‌های رفتار اجتماعی در این دوران نیازمند همکاری و همراهی خانواده‌هاست. تعامل مناسب والدین با کودکان و گفتگوی صمیمانه بهترین راه پذیرش توصیه‌ها و راهنمایی‌های والدین از سوی کودک است. در واقع آموزش صحیح و آگاهی‌دادن که لازمه آن ارتباط دوسویه بین والدین و فرزندان است، در هدایت صحیح کودکان و نوجوانان بسیار حائز اهمیت است. والدین باید در مورد مسائل روزمره و آشنایی با شبکه‌های اجتماعی با کودک و نوجوان صحبت کنند، حد و مرزها و قوانین را به او بیاموزند و او را از خطرات احتمالی باخبر کنند تا کودک و نوجوان به کمک والدین مسیر صحیح را پیموده و بتواند درست تصمیم بگیرد. پدر و مادر باید به کودک و نوجوان گوشزد کنند که اطلاعات خصوصی را در فضای مجازی منتشر نکنند، صفحات کاربری خود را به دوستان و خانواده محدود کنند و بدانند چت‌های نامناسب، کامنت‌ها و ایمیل‌های توهین‌آمیز ممکن است پیامدهای جبران‌ناپذیری داشته باشند (۲۰). در کنار همه این‌ها والدین و مربیان معاصر باید دانش خود نسبت به تکنولوژی و دنیای روز را پیوسته افزایش داده و با بالابردن سواد دیجیتال خود از خطرات احتمالی محیط دیجیتال مطلع باشند و اقدامات لازم برای ایمن‌نگه‌داشتن کودکان را انجام دهند. در کنار این موارد، استفاده ابزاری از تصویر و صدای کودکان برای تبلیغ، مدلینگ، کسب دنبال‌کننده و... نیز بسیار مخاطره‌آمیز است، زیرا سلامت روان کودک را در حساس‌ترین سال‌های زندگی او تحت تأثیر قرار می‌دهد و به نوعی نقض حریم خصوصی کودک است.

نکته مهم دیگر دسته‌بندی محتوایی ویژه کودکان و نوجوانان است. لازم است والدین و خانواده‌ها بر اختصاص محتواهای متناسب با سن و جنسیت و علایق کودکان حساس باشند. حال آنکه محتوای عمومی اینترنت بر این اساس دسته‌بندی نشده است و استفاده از این فضا به شدت نیازمند همراهی و نظارت والدین است. در کشورهای پیشرفته فضای اینترنت کودکان را از اینترنت عمومی مجزا کرده و سیم‌کارت‌های کودک و نوجوان دارای اینترنت دوستدار کودک و نوجوان است که بر اساس فهرست سفید به گونه‌ای تنظیم شده است که صرفاً امکان دسترسی به سایت‌های مجاز برای کودکان و نوجوانان فراهم است و یا مجموعه‌هایی محتواهای متناسب با سن و جنس و علایق کودکان را دسته‌بندی و پیشنهاد می‌کنند. از منظر حقوقی و طبق کنوانسیون حقوق کودک نقض حقوق خصوصی کودک جرم محسوب شده و می‌تواند کودک را در معرض مخاطرات و آسیب‌های جسمانی و روانی در آینده قرار دهد و مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک وزارت دادگستری در بیانیه‌ای از همه رسانه‌ها به ویژه رسانه ملی خواسته است کنشگران عرصه حقوق کودک، اشخاص حقیقی و حقوقی، حتی والدین و سرپرستان کودکان با احترام به حقوق کودکان و با توجه خاص به مصالح عالیه کودکان، از انتشار تصاویر آن‌ها با هر هدفی در صفحات شخصی، فضای مجازی، سایت‌های خبری و جراید مکتوب خودداری کنند. در قوانین و کنوانسیون‌های بین‌المللی نیز حقوق کودکان به رسمیت شناخته شده است و در سطح جهان کودکان زمانی که به سن قانونی برسند می‌توانند از والدینشان به دلیل نقض حریم خصوصی شکایت کنند. در اینجا نیز ماده ۳۲ کنوانسیون حقوق

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-06]

کودک، حق کودکان را محترم شمرده و بر حفظ حریم شخصی کودک در برابر تمام اشکال استثمار که هر یک از جنبه‌های رفاه کودک را به مخاطره بیندازد، تأکید دارد. در قانون ایران نیز قوانینی چون قانون حمایت از کودک و نوجوان، از حقوق کودکان حمایت می‌کند و اگر سوءاستفاده از کودکان به حدی باشد که مصداق کودک‌آزاری باشد و منجر به صدمات روحی، روانی و اخلاقی او شود جرم تلقی شده و مورد حمایت قانون قرار می‌گیرد (۲۱).

بحث و نتیجه‌گیری

تحول دیجیتال، صرفاً نحوه زندگی کودکان را تغییر نداده، بلکه قلمرو اعمال حقوق آنان و در نتیجه دامنه تعهدات دولت‌ها را نیز دستخوش تحول کرده است. کودک امروز هم‌زمان در دو محیط به‌هم‌پیوسته برخط و برون‌خط زندگی می‌کند و تفکیک آثار حقوقی این دو محیط در بسیاری از موارد امکان‌پذیر نیست. از این رو حمایت از حقوق کودک در محیط دیجیتال را نمی‌توان یک حوزه فرعی یا استثنایی در حقوق کودک دانست، بلکه باید آن را بخشی از اجرای معاصر تعهدات دولت‌ها در زمینه حقوق بشر تلقی کرد.

یافته اصلی پژوهش آن است که ورود فناوری‌های دیجیتال به زندگی کودکان موجب پیدایش «حقوق جدید» به معنای نفی چارچوب سنتی کنوانسیون حقوق کودک نشده است، بلکه ضرورت تفسیر پویا و اجرای مؤثر حقوق موجود در محیطی جدید را ایجاد کرده است. حق بر سلامت، آموزش، دسترسی به اطلاعات، آزادی بیان، مشارکت، بازی، حریم خصوصی، امنیت و حمایت در برابر خشونت و بهره‌کشی، همگی در محیط دیجیتال نیز قابلیت اعمال دارند. کنوانسیون حقوق کودک با الزام دولت‌ها به اتخاذ اقدامات تقنینی، اداری و سایر اقدامات لازم، چارچوبی ایجاد کرده است که قابلیت انطباق با تحولات فناورانه را دارد. در این میان، تفسیر عمومی شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک نقطه عطفی در توسعه حقوق کودک در عصر دیجیتال محسوب می‌شود. اهمیت این سند در آن است که محیط دیجیتال را به عنوان قلمروی مستقل و خارج از قلمرو حقوق کودک تلقی نمی‌کند، بلکه آن را محیطی می‌داند که در آن تمامی حقوق کودک باید محترم شمرده، حمایت و محقق شوند. این تفسیر عمومی، دولت‌ها را به اتخاذ تدابیر قانونی، سیاستی و نهادی برای مواجهه با فرصت‌ها، خطرات و چالش‌های محیط دیجیتال فرامی‌خواند و چهار اصل بنیادین عدم تبعیض، مصالح عالیه کودک، حیات و رشد و حق شنیده‌شدن را مبنای اجرای سایر حقوق در این محیط قرار می‌دهد.

بر این اساس، تعهدات دولت‌ها در محیط دیجیتال را می‌توان در سه سطح به‌هم‌پیوسته تحلیل کرد: نخست، تعهد به احترام که دولت را از مداخلات خودسرانه و نامتناسب در حقوق کودک، از جمله حریم خصوصی، آزادی بیان و دسترسی به اطلاعات، منع می‌کند؛ دوم، تعهد به حمایت که دولت را مکلف می‌سازد کودک را در برابر نقض حقوق وی توسط اشخاص ثالث، شرکت‌های فناوری، سکوهای دیجیتال، تبلیغ‌کنندگان و سایر بازیگران خصوصی حمایت کند؛ سوم، تعهد به تحقق که مستلزم ایجاد زیرساخت‌های قانونی، اداری، آموزشی، اقتصادی و قضایی برای برخورداری واقعی و برابر کودکان از حقوق خود در محیط دیجیتال است. بنابراین مسئولیت دولت در این حوزه صرفاً مسئولیتی واکنشی پس از وقوع آسیب نیست، بلکه ماهیتی پیشگیرانه، تنظیم‌گر و ساختاری دارد. یکی از مهم‌ترین نتایج این تحلیل آن است که «حفاظت از کودک» نباید با «محدودسازی کودک» یکسان انگاشته شود. سیاست‌های حمایتی که

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-06]

صرفاً بر انسداد، حذف محتوا یا منع دسترسی متمرکز باشند، ممکن است خود به نقض حق کودک بر دسترسی به اطلاعات، آموزش، مشارکت و آزادی بیان منجر شوند. معیار حقوقی مطلوب، ایجاد تعادل میان حمایت و توانمندسازی کودک است، به نحوی که محدودیت‌های اعمال‌شده قانونی، ضروری، متناسب، غیر تبعیض‌آمیز و سازگار با مصالح عالیه کودک باشند. در مقابل، سیاست عمومی باید به سمت طراحی محیط‌های دیجیتال ایمن، متناسب با سن، قابل دسترس و پاسخگو حرکت کند. از سوی دیگر، بررسی مخاطرات محیط دیجیتال نشان می‌دهد که الگوی سنتی مسئولیت دولت دیگر کفایت نمی‌کند. بسیاری از تهدیدهای معاصر، نه مستقیماً توسط دولت، بلکه از طریق سکوهای دیجیتال، شرکت‌های داده‌محور، ارائه‌دهندگان خدمات، سامانه‌های تبلیغاتی و الگوریتم‌های تصمیم‌گیری ایجاد یا تشدید می‌شوند. از این رو دولت‌ها باید از طریق تنظیم‌گری مؤثر، نظارت مستقل، الزام به ارزیابی آثار فناوری بر حقوق کودک، حفاظت از داده‌های شخصی، شفافیت الگوریتمی متناسب با خطر، سازوکارهای گزارش‌دهی و رسیدگی و ضمانت اجراهای مؤثر، از انتقال هزینه‌های اجتماعی فناوری به کودکان جلوگیری کنند. در خصوص نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران نیز بررسی مقررات موجود نشان می‌دهد که ظرفیت‌های قابل توجهی برای حمایت از کودکان در محیط دیجیتال وجود دارد، با این حال، پراکندگی مقررات، غلبه رویکرد کیفری و حمایتی بر رویکرد حقوق‌بنیان، تحولات سریع فناوری، توسعه اقتصاد داده و ظهور فناوری‌هایی مانند هوش مصنوعی و محیط‌های غوطه‌ور، ضرورت بازنگری در ساختار موجود را آشکار می‌کند. مسأله اساسی در مرحله کنونی صرفاً تصویب مقررات بیشتر نیست، بلکه ایجاد انسجام هنجاری، نهادی و اجرایی میان قوانین، سیاست‌های فضای مجازی، نظام حمایت از کودک و استانداردهای بین‌المللی حقوق بشر است. از این منظر، اصلاح و توسعه نظام حقوقی ایران باید دست کم بر چند محور استوار باشد: نخست، شناسایی صریح اصول حقوق کودک در تنظیم‌گری محیط دیجیتال؛ دوم، تقویت قواعد اختصاصی درباره حریم خصوصی و داده‌های شخصی کودکان؛ سوم، پیش‌بینی مسئولیت و پاسخگویی روشن برای سکوها و ارائه‌دهندگان خدمات دیجیتال؛ چهارم، الزام به ارزیابی آثار محصولات و فناوری‌های دیجیتال بر حقوق کودک پیش از عرضه یا توسعه آن‌ها؛ پنجم، ایجاد سازوکارهای مستقل و کودک‌پسند برای شکایت و جبران خسارت؛ ششم، تضمین دسترسی برابر و معنادار کودکان، به ویژه کودکان در وضعیت آسیب‌پذیر؛ هفتم، مشارکت واقعی کودکان در سیاست‌گذاری‌هایی که مستقیماً بر زندگی دیجیتال آنان اثر می‌گذارد. در نهایت، حمایت مؤثر از حقوق کودک در عصر دیجیتال نیازمند گذار از پارادایم «حفاظت کودک در برابر فناوری» به پارادایم «حقوق کودک در محیط دیجیتال» است. در پارادایم نخست، کودک عمدتاً موضوع حمایت و فناوری عمدتاً منشأ خطر تلقی می‌شود، اما در پارادایم دوم، کودک صاحب حق، فناوری یک محیط اجتماعی ـ حقوقی، و دولت ضامن ایجاد شرایط لازم برای احترام، حمایت و تحقق حقوق است. چنین رویکردی ضمن پذیرش فرصت‌های تحول دیجیتال، مخاطرات آن را نیز در چارچوب اصول حقوق بشر مهار می‌کند. بنابراین پاسخ حقوقی به چالش دیجیتالی‌شدن کودکی نه در حذف فناوری و نه در پذیرش بی‌قید و شرط آن، بلکه در حکمرانی حقوق‌بنیان، پیشگیرانه، متناسب و پاسخگو بر محیط دیجیتال نهفته است. دولت، خانواده، جامعه مدنی و بخش خصوصی هر یک در این ساختار دارای نقش‌اند، اما مسئولیت دولت در ایجاد چارچوب قانونی، تنظیم‌گری، نظارت، پیشگیری و

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-06]

تضمین دسترسی به عدالت، جایگاهی بنیادین دارد. بر این مبنا، آینده حقوق کودک در عصر دیجیتال به میزان توانایی نظام‌های حقوقی در تبدیل اصول کلی کنوانسیون حقوق کودک به قواعد، نهادها و ضمانت‌اجراهای مؤثر در برابر فناوری‌های نوظهور وابسته خواهد بود.

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

تضاد منافع

نویسنده هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده است.

تأمین مالی

نویسنده اظهار می‌نماید که هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده است.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-06]

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

References

1. United Nations. Vienna Declaration and Programme of Action. New York: United Nations; 1993. Available from: https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/vienna.pdf

2. Yoshinaga-Itano C, Sedey AL, Coulter DK, Mehl AL. Language of early and later-identified children with hearing loss. Pediatrics. 1998; 102(5): 1161-1171.

3. Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No.14: The right to the highest attainable standard of health (Art.12 of the Covenant). E/C.12/2000/4. Geneva: United Nations; 2000. Available from: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/WRGS/Health/GC14.pdf

4. United Nations. Convention on the Rights of the Child. New York: United Nations; 1989. Available from: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

5. Committee on the Rights of the Child. General Comment No.7 (2005): Implementing child rights in early childhood. CRC/C/GC/7/Rev.1. Geneva: United Nations; 2006. Available from: https://www.ohchr.org

6. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York: United Nations; 2006. Available from: https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html

7. Committee on the Rights of the Child. General Comment No.9 (2006): The rights of children with disabilities. CRC/C/GC/9. Geneva: United Nations; 2007. Available from: https://www.ohchr.org

8. Committee on the Rights of the Child. General Comment No.12 (2009): The right of the child to be heard. CRC/C/GC/12. Geneva: United Nations; 2009. Available from: https://www.ohchr.org

9. Committee on the Rights of the Child. General Comment No.14 (2013): The right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration. CRC/C/GC/14. Geneva: United Nations; 2013 Art.3 para.1. Available from: https://www.ohchr.org

10. Committee on the Rights of the Child. General Comment No.15 (2013): The right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health. CRC/C/GC/15. Geneva: United Nations; 2013. Art.24. Available from: https://www.ohchr.org

11. United Nations. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. New York: United Nations; 1966. Available from: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights

12. United Nations General Assembly. Convention on the Rights of Persons with Disabilities: resolution adopted by the General Assembly. A/RES/61/106. New York: United Nations; 2006. Available from: https://digitallibrary.un.org/record/588742

13. World Health Organization. World report on hearing. Geneva: World Health Organization; 2021. Available from: https://www.who.int/publications/i/item/9789240020481

14. World Health Organization. Hearing screening: Considerations for implementation. Geneva: World Health Organization; 2021. Available from: https://www.who.int/publications/i/item/9789240032767

15. World Health Organization. Integrated people-centred ear and hearing care: Policy brief. Geneva: World Health Organization; 2021. Available from: https://www.who.int/publications/b/57392

16. World Health Organization. Prevention of deafness and hearing loss. WHA70.13. Geneva: World Health Organization; 2017. Available from: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA70/A70_R13-en.pdf

17. Nelson HD, Bougatsos C, Nygren P. Universal newborn hearing screening: Systematic review to update the 2001 US Preventive Services Task Force recommendation. Pediatrics. 2008; 122(1): e266-e276.

18. Kennedy CR, McCann DC, Campbell MJ, Kimm L, Thornton R. Universal newborn screening for permanent childhood hearing impairment: An 8-year follow-up of a controlled trial. Lancet. 2005; 366(9486): 660-662.

19. Korver AMH, Konings S, Dekker FW, Beers M, Wever CC, Frijns JHM, et al. Newborn hearing screening vs later hearing screening and developmental outcomes in children with permanent childhood hearing impairment. JAMA. 2010; 304(15): 1701-1708.

20. Neumann K, Gross M, Brix R, Böttcher P, Spormann-Lundt A, Uter W. Effective early hearing detection and intervention: The German experience. Int J Pediatr Otorhinolaryngol. 2006; 70(6): 1025-1032.

21. Thompson DC, McPhillips H, Davis RL, Lieu TL, Homer CJ, Helfand M. Universal newborn hearing screening: Summary of evidence. JAMA. 2001; 286(16): 2000-2010.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-06]

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.